

РАЙОНУВАННЯ ПІДПРОВІНЦІЙ ЗОВНІШНІХ І ВНУТРІШНІХ СХІДНИХ КАРПАТ В МЕЖАХ УКРАЇНИ

Гілецький Йосип Романович

к. п. н., доцент

Тимофійчук Надія Миколаївна

пошукач

ДВНЗ «Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника»

Івано-Франківськ. Україна

Вступ. У працях вітчизняних географів з радянських часів і до початку 2000-х використовувалось в основному районування Карпатської гірської країни, яке передбачало виділення п'яти фізико географічних провінцій – Західних, Східних та Південних Карпат, а також Західних Румунських гір та Трансільванського плато [1, с. 222]. Проте нові дані геологічних досліджень науковців європейських країн дали підстави стверджувати, що гірські споруди, які знаходяться на правобережжі Дунаю у Сербії також генетично являють собою частину Карпат, а не Балканських гір. Тому Карпатською конвенцією від 2002 року замість назви Східно-Сербські гори цей гірський простір площею 732 км², що простягається від Залізних воріт на Дунаї до річки Нишлага у Сербії, було прийнято називати Сербськими Карпатами. Вони утворюють шосту фізико-географічну провінцію Карпатської гірської країни.

Тому з 2000-х років у районуванні Карпат, яке подається у довідкових джерелах різних країн зазвичай відображається шість провінцій. У Вікіпедії на різних мовах також відображено саме таке районування [15]. При цьому воно враховує вже давно усталений у геології поділ Карпат за тектонічною будовою на Зовнішні (Флішеві) Карпати, які сформовані зім'ятими у складки в епоху альпійського горотворення товщами крейдово-палеогенового флішу, та Внутрішні Карпати, які мають вдвічі меншу товщину земної кори, втричі меншу товщину чохла осадових відкладів та значне поширення

метаморфізованих та магматичних гірських порід. Оскільки Зовнішня (Флішева) тектонічна зона простягається тільки у межах Західних та Східних Карпат, то у кожній із цих фізико-географічних провінцій виділяють по дві підпровінції [15].

Українські Карпати є тільки частиною Східних Карпат, яка обмежена державними кордонами, що включає фрагменти обох підпровінцій – Внутрішніх Східних Карпат і Зовнішніх Східних Карпат [6, 15]. Проте більш детальне районування, яке відображене на різних мовах у Вікіпедії [15], а очевидно і у наукових джерелах різних країн стосовно української частини Карпат, повністю ігнорує ґрунтовні багаторічні напрацювання вітчизняних українських географів.

Мета роботи. Метою статті є популяризування та утвердження у колі науковців географів різних країн, які займаються вивченням Карпат, районування української частини гірської країни, яке напрацьоване та уточнене на основі найновіших даних українськими географами.

Матеріали і методи. Вихідними матеріалами для підготовки статті послужили друковані наукові праці насамперед географів та геологів стосовно сучасних уявлень про природу Карпатської гірської країни та її районування, а також картографічні друковані джерела, у тому числі й ті, які розміщені на різних онлайн ресурсах. Шляхом порівняльного аналізу напрацьовані конкретні наукові висновки щодо сучасного районування Українських Карпат.

Результати та обговорення. В Україні з кінця 40-х до кінця 60-х років ХХ століття були напрацьовані схеми геоморфологічного (Н.П.Єрмаков, П.М.Цись) та фізико-географічного районування Українських Карпат (М.М.Койнов, К.І.Геренчук, Н.М.Рибін, Л.І.Воропай), які залишаються актуальними до теперішнього часу [12, 14]. Пізніше вони були вдосконалені чи дещо трансформовані у працях українських науковців Я.С.Кравчука, Р.О.Сливки, Г.П.Міллера, А.С.Мельника [9, 10, 11, 13]. На цих підходах укладені карти фізико-географічного районування Українських Карпат у

Національному атласі України (2007 р), та виданні «Українські Карпати. Комплексний атлас автотуриста» (2016 р).

Проте для широкого загалу детальне районування Карпатської гірської країни у межах України, яке подається в інтернет ресурсах на різних мовах, базується тільки на працях польських дослідників (передусім Є. Кондрацького), словацьких, чеських, але тільки не українських [15]. Достатньо одного погляду на фрагмент картосхеми районування Карпат (рис. 1), щоб зрозуміти наскільки глибоко проаналізовано виділення таксономічних одиниць на території України. Якщо на просторі Західних Карпат таких одиниць значно більше і межі їхні є звивистими лініями, то в українській частині Карпат одиниць поділу значно менше, а межі їх прямолінійні. Це означає, що це районування дуже схематичне, не бере до уваги усю складність геологічної і тектонічної будови, геоморфологічних процесів та їх вираження у сучасному рельєфі.

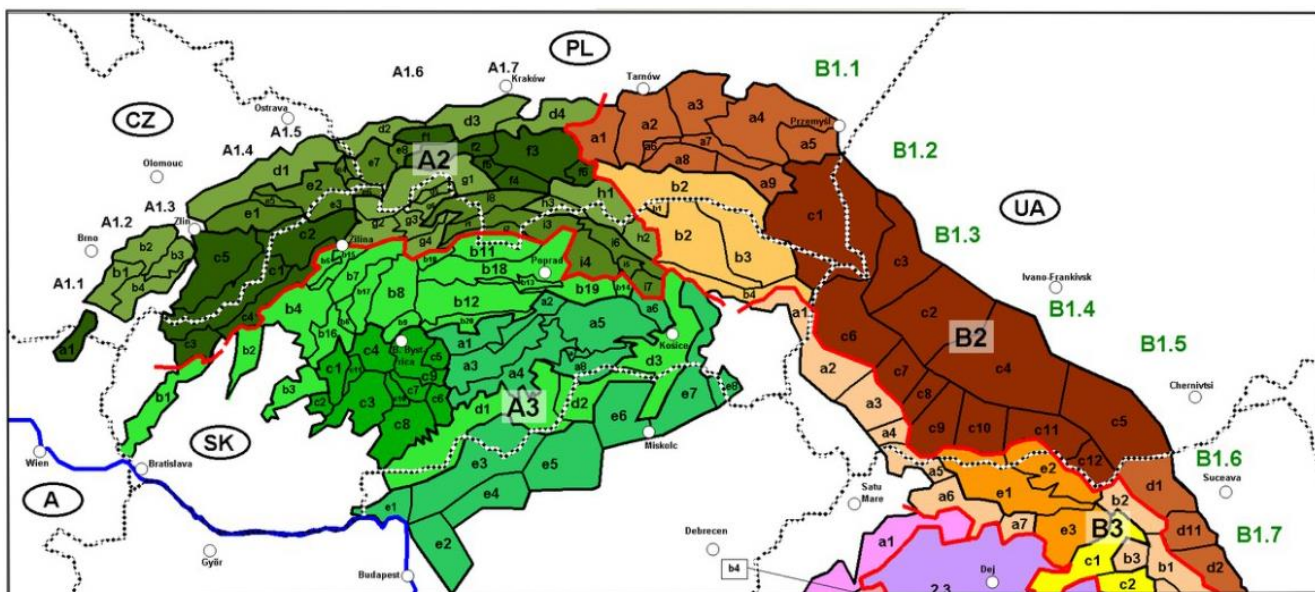

Рис. 1. Фрагмент картосхеми районування Карпат із Вікіпедії [15].

Слід звернути увагу на ту обставину, що у схемах районування українських географів поки що, на відміну від геологів, не зверталась увага на поділ Східних Карпат на підпровінції – Внутрішні та Зовнішні Східні Карпати. Вузька смуга тектонічної зони Внутрішніх Карпат, а саме Пенінських і Мармароських стрімчаків у геоморфологічному та фізико-географічному районуваннях вітчизняних географів включалася до області Полонинсько-

Чорногірських Карпат, які мають крейдово-палеогенову флішеву основу. Це могло бути одним з аргументів для науковців інших країн, щоб ігнорувати ці схеми районування території Українських Карпат.

Щоб усунути цю ймовірну проблему, нами було запропоновано включити гірські території, в основі яких лежать тектонічні структури, що знаходяться південно-західніше Закарпатського глибинного розлому, до області Закарпатського низькогір'я, а не Полонинсько-Чорногірських Карпат. Передусім це стосується Угольсько-Широколужанського масиву, який прилягає до відрогів полонини Красної [6].

Для уточнення межі підпровінцій, як і деяких інших таксономічних одиниць нижчого рангу, нами було здійснено десятки польових виходів з метою виявлення на місцевості ознак зміни характеру природних ландшафтів у дискусійних місцях. Під час камерального етапу дослідження, для проведення межі підпровінцій, детально відслідковувалась межа між Внутрішніми і Зовнішніми Карпатами, яка чітко відображена на державних геологічних картах масштабу 1:200 000 [8]. Для аналізу форм поверхні, якими вона має бути проведена, використовувалися топографічні карти масштабу 1:50 000 та 1:100 000. При цьому враховувались орографічні лінії сучасного рельєфу, а саме долини водотоків різного рангу, а на вододільних поверхнях – сідловини, які розділяють їхні верхів'я. Тому подекуди межа підпровінцій відступає від тієї, яка проведена на геологічних картах, але зазвичай ці відступи здійснено на відстань до пів кілометра.

Результати уточнення меж фізико-географічних підпровінцій, областей, підобластей та районів (Східних Бескидів та Скибових Горган, Скибових Горган та Покутсько-Буковинських Карпат та ін.) знайшли своє відображення у ряді наших публікацій у вітчизняних фахових виданнях [2, 3, 4, 5, 7], остання з яких опублікована у науковому журналі за 2019 рік [6]. У ній відображена картосхема районування Українських Карпат разом з передгірними територіями до таксономічного рівня підобластей.

У цій публікації пропонується ще детальніше опрацьована схема природно-географічного районування Українських Карпат до рівня фізико-географічних районів (рис. 2). Крім уточнення меж таксономічних одиниць районування тут враховані численні, обґрунтовані у багатьох працях, назви територіальних одиниць. Індексація таксономічних одиниць на запропонованій картосхемі подана у стилі Вікіпедії [15].

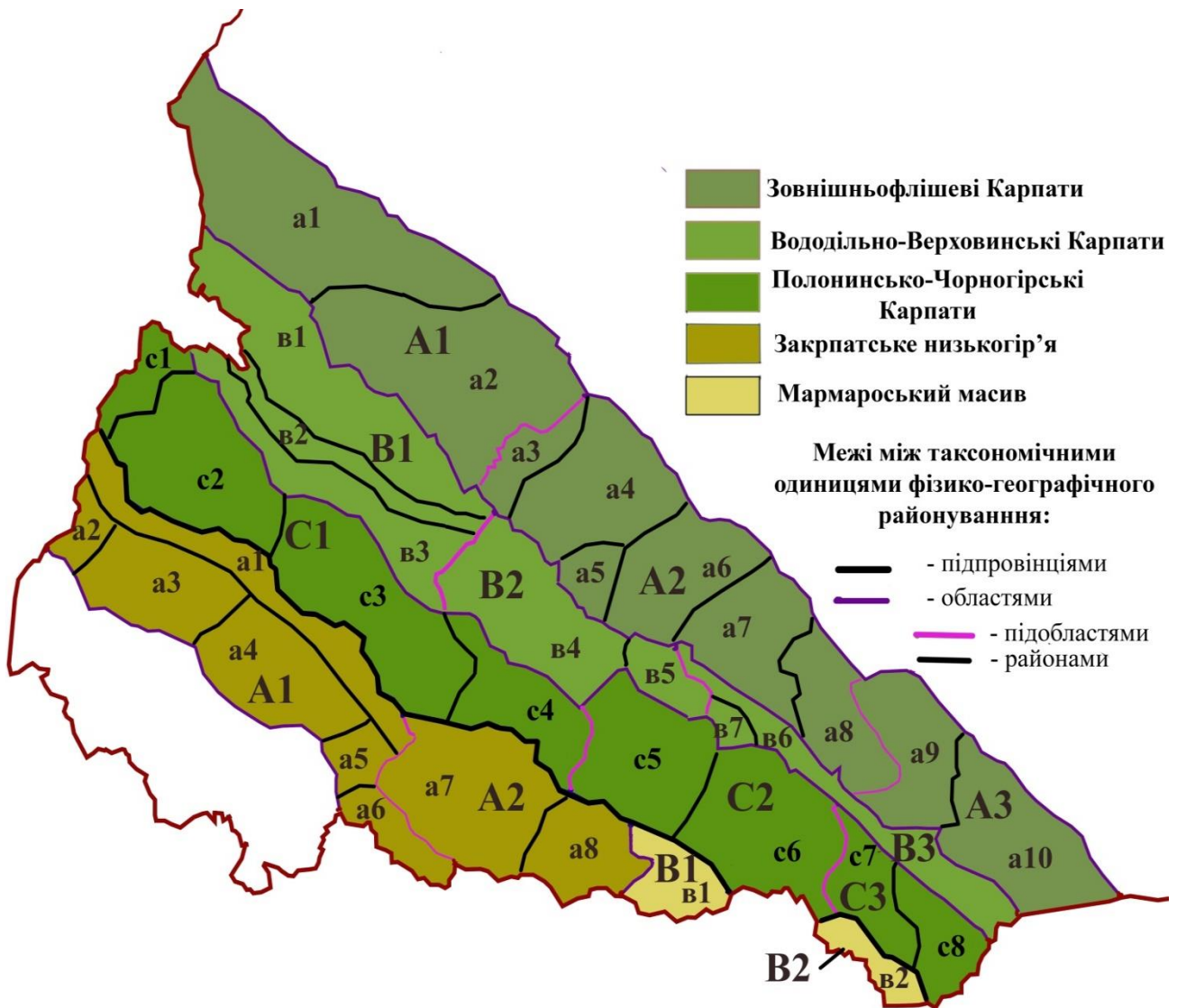

Рис. 2. Картосхема районування гірської території Українських Карпат.

Підпровінція ЗОВНІШНІХ СХІДНІХ КАРПАТ: А - **Зовнішньофлішеві Карпати:** А1 – Українські Східні Бескиди: а1 – Верхньодністерські Бескиди; а2 – Сколівські Бескиди; А2 – Скибові Горгани: а3 – Свіцько-Мізунські Горгани; а4 – Аршице-Ілемські Горгани; а5 – Верхньолімницькі Горгани; а6 – Сивулянсько-Станимирські Горгани; а7 –

Довбушанські Горгани; **а8** – Запрутські Горгани; **А3** – Покутсько-Буковинські Карпати; **а9** – Покутські Карпати; **а10** – Буковинські Карпати; **В - Вододільно-Верховинські Карпати: В1** – Сянсько-Ріцька верховина; **в1** – Стрийсько-Сянська верховина; **в2** – Верховинський вододільний хребет; **в3** – Воловецько-Міжгірська верховина; **В2** – Привододільні Горгани; **в4** – Торунь-Бертянські Горгани; **в5** – Братківські Горгани; **В3** – Бистрице-Селятинське низькогір'я; **в6** – Ворохто-Путильське низькогір'я; **в7** – Ясінянська улоговина; **С - Полонинсько-Чорногірські Карпати: С1** – Полонинське пасмо; **с1** – Високі Бещади; **с2** – Полонина Рівна; **с3** – Полонина Боржава; **с4** – Полонина Красна; **С2** – Свидовецько-Чорногірські Карпати; **с5** – Свидовецький масив; **с6** – Чорногірський масив; **С3** – Гринявсько-Яловичорські Карпати; **с7** – Гори Гриняви; **с8** – Гори Яловичори.

Підпровінція ВНУТРІШНІХ СХІДНІХ КАРПАТ: А - Закарпатське низькогір'я: А1 – Вулканічні Карпати: **а1** – Березне-Липчанська долина; **а2** – масив Попричний верх; **а3** – масив Маковиця; **а4** – масив Великий Діл; **а5** – масив Тупий; **а6** – масив Оаш; **А2** – Угольсько-Солотвинське низькогір'я; **а7** – Теремблянське низькогір'я; **а8** – Апшицьке низькогір'я; **В - Мармароський кристалічний масив: В1** – Шопурсько-Рускавські Мармароські Карпати; **в1** – Рахівські гори; **В2** – Чивчинсько-Кирлібабські Мармароські Карпати; **в2** – Чивчини.

Уточнені назви мають на меті взяти за основу усталені у наукових джерелах назви географічних регіонів, а з іншої сторони узгодити їх точніше з географічним положенням, приналежністю до тектонічних структур, уникнути непорозумінь у назвах, які використовуються різними природничими науками. Так, у Зовнішніх Східних Карпатах у межах України, було обґрунтовано доцільність називати гірську фізико-географічну область, в основі якої лежать складки Скибової зони Карпат та Бориславсько-Покутського покриву Передкарпатського крайового прогину, Зовнішньофлішевіми, а не Зовнішніми чи Скибовими Карпатами. Адже Зовнішніми у геологічних наукових джерелах, як згадувалось вище, називають широку тектонічну зону у межах двох

провінцій Карпатської гірської країни, а скибовими за будовою є не усі хребти Зовнішньофлішевих Карпат.

Висновки. Запропонована схема районування Українських Карпат, яка розроблена на основі порівняльного аналізу напрацювань вітчизняних географів за понад сім десятиліть, численних польових досліджень, цілком відповідає сучасним уявленням про природу та географічну регіоналізацію Карпатської гірської країни. Вважаємо, що це районування достатньо обґрунтоване і може бути взяте за основу для наукових та науково-популярних видань не тільки в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Географический энциклопедический словарь: Понятия и термины / Гл. ред. А.Ф.Трешников. Москва : Советская энциклопедия. 1988. 432 с.
2. Гілецький Й. Р. Геоморфологія Мармароського кристалічного масиву. *Україна: географія цілей та можливостей* : зб. наук. праць. Ніжин : ФОП «Лисенко М.М.». 2012. Т. 1. С. 63–66.
3. Гілецький Й.Р. Межі природно-географічних областей та підобластей Українських Карпат. *Історія української географії. Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль : 2013. Випуск 28. С. 44–49.
4. Гілецький Й.Р. Природно-географічне районування Українських Карпат як основа оптимізації природокористування у регіоні. *Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наукових праць. Географія*. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2012. Вип. 464. С. 29–31.
5. Гілецький Йосип, Сав'юк Мирослав. Солотвинське низькогір'я як геоморфологічна під область Закарпатського низькогір'я. *Всеукраїнський науково-теоретичний часопис*. Тернопіль, 2011. Випуск 24. С 60–65.
6. Гілецький Й.Р., Тимофійчук Н.М. Фізико-географічне районування Українських Карпат для цілей пізнавального туризму. *Географія та туризм: Науковий збірник*. Київ. 2020. Випуск 53. С. 103–109.
7. Гилецкий Й.Р. Природно-географическое районирование Карпатской

горной страны и Украинских Карпат. *Магілєўскі мерыдыян*. Магілєў, 2014. Том 14. Вып. 3–4 (26–27). С. 28–34.

8. Державна геологічна карта України (Масштаб 1:200 000) ДНВП "Геоінформ України" URL: <http://geoinf.kiev.ua/derzhgeolkarta200-pz-list-m35-25/#page/46> (дата звернення: 07. 01.2021)

9. Комплексний атлас України. Київ : ДНВП «Картографія», 2005. 96 с.

10. Кравчук Я. С. Геоморфологія Полонинсько-Чорногірських Карпат : монографія. Львів : Вид. центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2008. 188 с.

11. Мельник А.В. Українські Карпати: екологічно-ландшафтознавче дослідження : монографія. Львів : Вид. Львів. ун-ту. 1999. 286 с.

12. Природа Українських Карпат /За ред. К.І. Геренчука. Львів : Видав-во Львівського ун-ту. 1968. 266 с.

13. Сливка Р.О. Геоморфологія Вододільно-Верховинських Карпат. Львів : Видав-во Львівського ун-ту. 2001. 152 с.

14. Цись П.М. Геоморфологія УРСР : нав. посіб. Львів : Вид. Львів. ун-ту. 1962. 224 с.

15. Divisions of the Carpathians. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Divisions_of_the_Carpathians (дата звернення: 08. 01.2021).